

13. Интенсивное электроспекание алмазосодержащих композиционных материалов / А. Л. Майстренко, С. А. Иванов, В. П. Переяслов, М. Н. Волошин // Сверхтвердые матер. – 2000. – № 5. – С. 39–45.
14. Интенсивное электроспекание металлических матриц алмазосодержащих композитов в присутствии жидкой фазы / Р. С. Шмегера// Породоразрушающий и металлообрабатывающий инструмент – техника и технология его изготовления и применения. – К. : ИСМ им. В.Н. Бакуля НАН Украины, ИПЦ АЛКОН НАН України, 2012. – № 15. – С. 507–510.
15. A new investigation of the system Ni–Sn/ Schmetterer et al.// Intermetallics. – 2007. – **15**. – P. 869–884.
16. Effective thermal conductivity of composites with interfacial thermal barrier resistance/ D. P. H. Hasselman, L. F. Johnson // J. Comput. Mater. – 1987. – **21**. – P. 508–515.
17. The measurement of thermal properties of diamond/ Y. Yamamoto, T. Imai, K. Tanabe et al. // Diamond and Related Mater. – 1997. – **6**. – P. 1057–1061.

Надійшла 28.05.15

УДК 621.921.34-492.2:536.421.5:539.89

Е. М. Луцак; О. О. Бочечка, д-р техн. наук

Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України, м. Київ

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРОСОЧЕННЯ РОЗПЛАВАМИ МЕТАЛІВ ПОРИСТОЇ СИСТЕМИ, УТВОРЕНОЇ АЛМАЗНИМ НАНОПОРОШКОМ ПРИ ВИСОКИХ ТИСКУ І ТЕМПЕРАТУРІ

В роботі розглядаються особливості просочення алмазного нанопорошку рідким кобальтом і розплавом мідь-титан під дією високого тиску

Ключові слова: *просочення, алмазний нанопорошок, капілярний тиск, карбідоутворення*

Вступ

Для металізації нанокомпозиту «алмаз–WC» при його одержанні в умовах високого тиску важливе значення має дослідження взаємодії між рідкою металевою фазою і пористим середовищем, утвореним під дією високих тиску і температури на алмазний нанопорошок. В роботі розглянуті особливості просочення за вказаних умов алмазного нанопорошку детонаційного синтезу УДА розплавом кобальту із твердого сплаву ВК-15 та розплавом мідь-титан.

Методика роботи

Міграцію рідкого кобальту з твердого сплаву ВК-15 і розплавом мідь-титан здійснювали при тиску 8 ГПа в діапазоні температур 1500-1900 °С в робочій комірці апарату високого тиску (АВТ) типу «тороїд» шляхом просочення рідкої фази через середовище, утворене за таких умов алмазним нанопорошком. Перед завантаженням зразків в АВТ здійснювали десорбцію газів з поверхні алмазного нанопорошку. Час міграції рідкої фази τ на задану глибину l визначався безпосередньо в навантаженому апараті високого тиску [1]. Згідно закону Дарсі [2]:

$$l^2 = 2 \frac{K_p}{\eta} \Delta p \tau,$$

де K_p – коефіцієнт проникності, Δp – різниця тисків на вході і виході капілярів, η – в'язкість рідини.

Величину $k = 2 \frac{K_p}{\eta} \Delta p$ називають також коефіцієнтом просочення [3].

Температуру визначали за записаними значеннями потужності електричного струму згідно калібровочного графіка.

Реєстрація початку та кінця просочення відбувалась за характерними змінами струму, які фіксувались та передавались на ПК.

Обговорення результатів

Коефіцієнт поверхневого натягу рідкого кобальту $\sigma = 1,846 \text{ Дж/м}^2$ [4]. Якби просочення відбувалось по каналах, утворених між частинками розміром 10–100 нм, ефективний діаметр таких капілярів становив би 1–10 нм [5]. Згідно розрахунку (рис. 1) в цьому випадку величина тиску Лапласа досягає 0,8–7,5 ГПа.

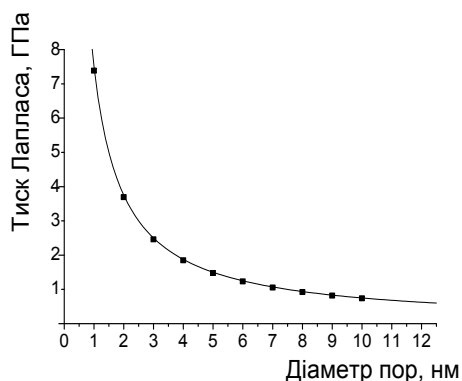
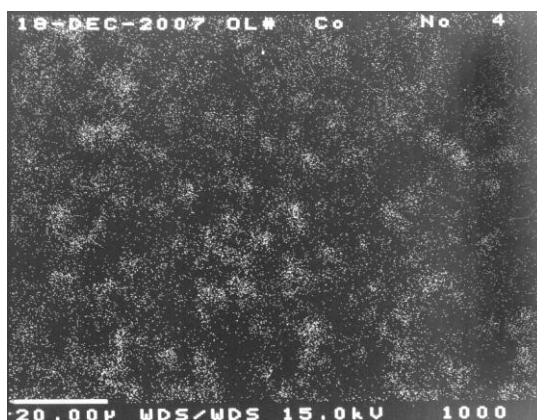

Рис. 1. Залежність капілярного тиску від розміру пор для рідкого кобальту за умови повного змочування

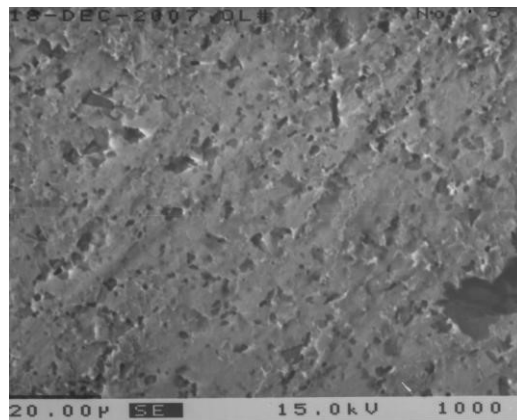
Проте слід зазначити, що поверхнева енергія алмазу ($9,2 \text{ Дж/м}^2$ [6]) в 5 разів перевершує поверхневу енергію кобальту. Тому капілярні сили приводять, в першу чергу, до агломерації алмазних наночастинок і збільшення розміру пор між агломератами.

Структурний аналіз зразків, отриманих в результаті експериментів, показав, що просочення в процесі спікання алмазного нанопорошку відбувається по всьому об'ємі зразка, але не між зернами, як це характерно для мікропорошків, а між агломератами зерен по каналах діаметром 3–4

мкм (рис. 2).

а

б

Рис. 2. Структура зразка, одержаного просоченням нанопорошку УДА: а) в характерному випромінюванні кобальту, б) у вторинних електронах

За умови повного змочування капілярний тиск для пори діаметром 3 мкм становить $\frac{2\sigma}{r} = 2,5 \cdot 10^6 \text{ Па}$, тобто капілярний тиск в таких порах менший від прикладеного зовні на три порядки. Неповне змочування веде до збільшення радіусу кривизни поверхні, в результаті чого капілярний тиск стає ще меншим. Це свідчить про те, що основною рушійною силою просочення алмазного нанопорошку є тиск, який прикладається зовні.

При просоченні алмазного нанопорошку розплавом мідь-титан в зазначеному температурному інтервалі можна виділити дві ділянки. Коефіцієнт просочення алмазного нанопорошку розплавом мідь-титан знижується в інтервалі температур 1500–1650 °С, подальше підвищення температури веде до його зростання [7] (рис. 3).

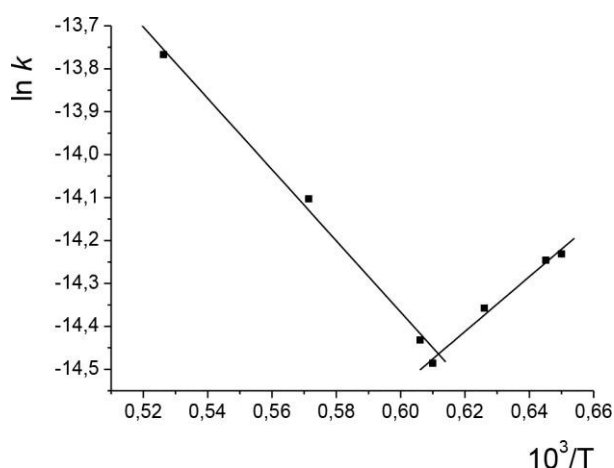

Рис. 3. Температурна залежність коефіцієнта просочення в координатах $\ln \kappa—1/T$

Рентгенофазовий аналіз отриманих зразків виявив утворення карбїду TiC під час просочення, який, вочевидь, сповільнює міграцію рідкої фази. При підвищенні температури карбїд розпадається і коефіцієнт просочення знову зростає.

Висновки

Просочення алмазного нанопорошку кобальтом відбувається по всьому об'ємі зразка каналами діаметром 3-4 мкм поміж агломератами зерен.

Основною рушійною силою просочення алмазного нанопорошку є зовнішній тиск, капілярний тиск практично не впливає на процес просочення.

Під час просочення алмазного нанопорошку розплавом мідь-титан в умовах високого тиску в діапазоні температур 1500-1650 °C відбувається утворення карбїду титану TiC , що призводить до зниження коефіцієнта просочення із зростанням температури у вказаному діапазоні.

В работе рассматриваются особенности пропитки алмазного нанопорошка жидким кобальтом и расплавом медь-титан под действием высокого давления

Ключевые слова: пропитка, алмазный нанопорошок, капиллярное давление, карбидообразование

This article considers peculiarities of impregnating of diamond nanopowder by cobalt liquid and copper-titanium melt under high pressure

Key words: impregnating, diamond nanopowder, capillary pressure, the formation of carbides

Література

1. Бочечка А. А. Миграция жидкой фазы при спекании алмазных порошков методом пропитки в условиях высоких давлений и температур // Сверхтвердые материалы. - 1999. - № 2. - С. 17–23.
2. Шейдеггер А. Э. Физика течения жидкостей через пористые среды. – М.: Гостоптехиздат, 1960. – 252 с.
3. Лисовский А.Ф. Миграция расплавов металлов в спеченных композиционных телах. – Киев: Наук. думка, 1984. – 256 с.
4. Ершов Г.С., Бычков Ю. Б. Физико-химические основы рационального легирования сталей и сплавов. – М.: Металлургия, 1982. – 360 с.
5. Бочечка А. А. Изучение факторов, определяющих кинетику миграции жидкой фазы при спекании алмазных порошков методом пропитки // Поликристаллические материалы на основе синтетического алмаза и кубического нитрида бора. — Киев: ИСМ АН УССР, 1990. – С. 15–24.
6. Алмаз. Справочник / Д. В. Федосеев, Н. В. Новиков, А. С. Вишневецкий, И. Г. Теремецкая. - Киев: Наукова думка, 1981. - 78 с.

7. Луцак Е. М., Бочечка О. О., Ткач В. М., Білявина Н. М. Вивчення взаємодії в системах Cu–Ti–алмаз і Co–W–алмаз при змочуванні алмазних полікристалів та просочуванні алмазного нанопорошку УДА в умовах високого тиску і температури // Сверхтвердые материалы. – 2014. – № 1. – С. 33-39.

Надійшла 21.07.15

УДК 621.921.34-492.544.023.5:539.215

В. Г. Полторацкий, канд. техн. наук¹, **В. И. Лавриненко**, д-р. техн. наук¹, **М. Н. Сафонова**, канд. техн. наук², **Г. А. Петасюк**¹, **А. А. Девицкий**, кандидаты технических наук¹, **В. С. Шамраева**¹

¹Институт сверхтвердых материалов им. В.Н. Бакуля НАН Украины, г. Киев

²Северо-Восточный федеральный университет им. М.К. Аммосова, г. Якутск, Россия

**НОВЫЙ КОМПОЗИЦИОННЫЙ АБРАЗИВНЫЙ МАТЕРИАЛ НА ОСНОВЕ
НЕВОСТРЕБОВАННЫХ МЕЛКОДИСПЕРСНЫХ МИКРОПОРОШКОВ
ПРИРОДНОГО АЛМАЗА И ШЛИФПОРОШКОВ СИНТЕТИЧЕСКОГО АЛМАЗА:
ПОЛУЧЕНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ**

Приведены результаты изучения возможностей использования компактированных углеродной связкой разнодисперсных порошков синтетического и природного алмаза в шлифовальных кругах при обработке твердых сплавов. Показано, что при частичной (50%) или полной замене синтетических алмазов компактированными порошками существенно (более чем в 3 раза) повышается износостойкость алмазных шлифовальных кругов.

Ключевые слова: углеродная связка, порошки якутского природного алмаза, компакты, шлифпорошки, шлифовальные круги, износостойкость.

Введение

Комплексная переработка добываемых природных алмазов предусматривает операции классификации (сортировки) на ювелирные и технические природные алмазы, раскалывания, распиливания и обдирки ювелирных алмазов, разделения и диспергирования технических природных алмазов в целях выделения кондиционных порошков природного алмаза различных классов зернистости [1]. На финишной стадии этих операций получают конечный продукт (непереработанный остаток алмазного порошка), дальнейшая переработка которого в силу определенных причин (преимущественно экономического характера) нецелесообразна. Обычно глубина такого извлечения кондиционных порошков природного алмаза ограничивается мелкими зернистостями микронных и субмикронными порошками, которые переходят таким образом в разряд отходов. Такое название в значительной мере условно. Фактически это пригодные для дальнейшего использования алмазные порошки. Однако в силу указанных ранее причин они на неопределенное время остались не востребуемыми, к тому же с тенденцией к накоплению. Поэтому актуальной является задача вовлечения этих не востребуемых (неходовых) порошков природного алмаза (НППА) в сферу экономически выгодного практического использования. Решение этой задачи связано с поиском способов и сфер эффективного применения таких порошков-отходов.

Одним из направлений в решении обозначенной проблемы является компактирование НППА методом их спекания в газотермическом реакторе установки физико-химического синтеза при температуре 1100 °–1200 °С и давлении ниже атмосферного с последующим изготовлением из полученных компактов шлифпорошков всей гаммы зернистостей – 630/500–50/40 и –40 мкм [2].

В целях изучения перспектив и путей решения проблемы использования в инструментальном производстве шлифпорошков из компактированных НППА были определены их физические свойства,